

OKTOBRĪ — APVIENOTĀIS PASAULES LATVIEŠU ZINĀTNIKU TREŠAIS UN LETONIKAS CETURTAIS KONGRESS

Pirmoreiz vēsturē latviešu zinātnieki guva iespēju pierādīt pasaulei, ka zinātnei nav tēvzemes, bet zinātniekam tāda ir. Vispasaules Latviešu zinātnieku kongress (VLZK) sanāca 1991. gada 12. jūlijā Dailēs teātrī. Kongresa dalībniekus sveica LR premjerministrs Ivars Godmanis, LZA prezidents Jānis Lielpēters un LZS sekretārs Elmārs Grēns. Ideja bija dzimusi Kanādā, sākotnēji iecerot tehnisko zinātņu speciālistu tikšanos Rīgā, uz kuru varētu atbraukt kādi 15 zināt-

nieki. Lai pulcētu visus latviešu zinātniekus, tāda mēroga pasākuma organizācijai trūka gan apstākļu, gan pieredzes, gan līdzekļu. Vēlāk viens no kongresa Rīcības (Organizācijas) komitejas līdzpriekšsēdētājiem Jānis Grāvītis uzteica visu organizatoru paveikto. Grandiozu darbu paveica Aivars Kreituss, Koksnes ķīmijas institūta materiālu nodaļas vadītājs ar kolēģiem, ārzemēs — Andris Pa-degs. Bija sponsoru un izdevēju problēmas. Visi lielie ziedotāji saņēma “Izcilu zinātnes

labvēļu” nosaukumu: Latvijas Ķīmiķu savienība un r/a “Latbiofarm”, LU Matemātikas un informācijas institūts, r/a “Latvenergo”, Ogres trikotāžas kombināts, OSI Eksperimentālā rūpnīca, Latvijas informācijas centrs u.c. Ārzemnieki — Latviešu inženieru apvienība (LIA) un individuāli, piemēram, kongresa dalībniece Rīta Peters (ASV). No Tautas Frontes grupām kongresu atbalstīja tikai r/a VEF Tautas Frontes grupa. Kongresa 24 sekciju ziņojumi, pateicoties Daugavpils tipogrāfijas atsaucībai, tika iespiesti astoņās brošūrās un atsevišķā ķīmijas sekcijas brošūrā. Sekciju un sējumu daudzums atspoguļoja samākslotu zinātņu sadrumstalotību. Vairumam referentu tolaik galvenais mērķis bija piedalīšanās kongresā, nevis zinātnisko pētījumu atspoguļošana.¹

2001. gada 14.–15. augustā Rīgā, Latviešu biedrībā, Latvijas Zinātņu akadēmijā un Latvijas Universitātē notika Otrais Pasaules latviešu zinātnieku kongress (PLZK) ar moto “Uz zināšanām balstīta sabiedrība Latvijā”. Sapulcējās 930 pārstāvji no 13 valstīm — gan no Eiropas, gan Austrālijas, Brazīlijas, ASV, Kanādas, Krievijas u. c. Pasākuma patronese bija LR Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, bet aizbildņi — Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents Jānis Stradiņš, LR Izglītības un zinātnes ministrs Kārlis Greiškals, Rīgas Domes priekšsēdētājs Gundars Bojārs. Kongresa iniciatori bija Latvijas Zinātnieku savienība, Latvijas Zinātņu akadēmija, Latvijas Universitāte, Rīgas Tehniskā universitāte, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija, Rīgas Latviešu biedrība un Latvijas augstskolu profesoru asociācija. Dalībnieku aktivitāte bija ievērojama: darbojās 48 sekcijas un apakšsekcijas, 637 referātus noklausījās 1484 dalībnieki, daudzi apmeklēja vairākas sekcijas. Tika lasīti referāti, bija diskusijas, kā arī secinātais apkopots tēzēs. Težu sējumā ir vairāk nekā 600 lappušu. Interesenti varēja izvēlēties tēzes arī CD formā. Būtiski bija zinātnieku savstarpējie kontakti, pieredzes ap-

maiņa, turpmāko sadarbības plānu apspriešana. Rīgā, Vērmanes dārzā, atklāja Andra Vārpas veidoto pieminekli Nobela prēmijas laureātam ķīmiķim Vilhelmam Ostvaldam. Nozīmīgu daļu zinātniskā mūža zinātnieks aizvadīja Leipcigas universitātē, bet Rīga bija viņa dzimtā pilsēta.

Vadītāju uzrunas liecināja par laikmeta pārmaiņu dziļu izpratni. Kongresa Organizācijas komitejas līdzpriekšsēdētājs LZA viceprezidents Juris Ekmanis: “Desmit gadi, kas pagājuši no iepriekšējā kongresa, ir vēsturisks periods Latvijas valsts dzīvē. Zinātne Latvijā ir gājusi savu ērkšķaino transformācijas ceļu, risinot ne tikai izdzīvošanas problēmas mazā valstī, bet arī meklējot pielietojumu Latvijā un pasaulē. Protams, mēs labi zinām — ir bijuši sāpīgi zaudējumi: aktīvo zinātnieku skaita samazināšanās (dabas un inženierzinātnēs pat 3–5 reizes), valsts atbalsta un politiķu intereses apsūkums pret zinātni, zinātnieku vidējā vecuma straujais pieaugums, jaunās zinātnieku paaudzes pastiprināta emigrācija (trešdaļa Latvijas zinātnieku patlaban strādā ārzemēs), atsevišķu pētījumu virzienu izzušana u.c. Ir arī neapšaubāmi ieguvumi: dzelzs priekškara izzušana zinātnieku sadarbībai visā pasaulē un daudzu ievērojamu zinātnieku atgriešanās dzimtenē, Latvijas zinātnes līmeņa daudzkārtējā bezprecedenta starptautiskā izvērtēšana, kad secinājumi vienmēr bija pozitīvi un brīžiem varbūt pat iemidzinoši, — Latvijas zinātnieku pilnvērtīga integrācija ES pētnieciskās programmās uz pilnīgas līdztiesības pamatiem, vienota Eiropas pētniecības telpa, jaunu zinātnes centru veidošanās ar starptautisku skanējumu, kā LU Ekselences centrs fizikā, LU Starptautiskais Biomedicīnas un biotehnoloģijas studiju centrs, Ventpils starptautiskais radioastronomijas centrs u.c. Kongresa devīze ir: “Uz zināšanām balstīta sabiedrība.” Tas nozīmē fiksēt un analizēt zinātnes problēmas Latvijā 21. gs. sākumā, resp., veikt konkrētus pasākumus: profesūras veidošanu Latvijas augstskolās, augstākās kvalifikācijas nacionālo

uzņēmēju un ekspertu kadru sagatavošanu, intelektuālā potenciāla vairošanu.

Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga, Otrā kongresa patronese, atzina, ka Latvija uz atkal apvienotās Eiropas fona ir sevi pieteikusi kā valsts, kuras lielākā bagātība ir cilvēki ar talantiem un spējam un vērtīgākais kapitāls ir tās intelektuālais potenciāls. Ieguldījumi zinātnē un izglītībā ir ieguldījums valsts nākotnē. Zinātnes finansējums no valsts budžeta Latvijā veido 0,21% no IKP (2000) un ir viszemākais ES kandidātvalstu vidū. Zinātnieku paaudžu maiņa, dramatiski mazais zinātnieku skaits uz 10 000 iedzīvotāju, 34 augstskolas, kurās izkaisīti apm. 100 000 studējošo, — šodien kā Valsts prezidente jūtos spiesta runāt par zinātnes elementāru izdzīvošanu. Mums vienkārši ir jāatrod risinājumi, lai valsts savā politikā nenogalinātu šo nabaga visticīnīti — zinātni, kam nākotnē vajadzētu dēt zelta oliņas, — ar cerībām sacīja Valsts prezidente.

Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents Jānis Stradiņš konstatēja: Latvijas Zinātnes padome sadarbibā ar Latvijas Zinātņu akadēmiju veido Latvijas zinātnes stratēģiju — Saimeim iesniedzamu dokumentu, kas iezīmētu zinātnes virzību Latvijā ar valsts atbalstu. Šī stratēģija ir jāveido vienlaikus ar Latvijas valsts attīstības stratēģiju, jo nedrīkst būt vienalga, kādā Latvijā mēs dzīvojam. Ir jāatbalsta mazo un vidējo uzņēmumu attīstība uz Latvijā dzimušu ideju, izstrādņu pamata, jaunu materiālu, procesu, medicīnas preparātu izstrāde, produktu izstrāde ar augstu pievienoto vērtību — informācijas tehnoloģiju attīstība. Ir jāpalielina valsts atbalsts vietējai zinātnē. Ja mēs runājam, ka valstij ir jāatbilst Eiropas Savienības kritērijiem militārajā jomā, tad mums ir jāprasa, lai valsts atbilstu Eiropas kritērijiem arī intelektuālajā, zinātnes, augstākās izglītības, modernās medicīnas un veselības aizsardzības jomā.²

2011. gada 24.–27. oktobrī Latvijas Zinātņu akadēmija, Latvijas Universitāte,

Rīgas Tehniskā universitāte un Rīgas Latviešu biedrība rīko Apvienoto Pasaules latviešu zinātnieku Trešo kongresu un Letonikas Ceturto kongresu. Kongresa moto “Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”.

Lai apzinātu, kas paveikts valsts prioritārajās pētījumu programmās, darbosies deviņas tematiski bagātas sekcijas: kultūra un nacionālā identitāte, valodniecība un literatūrzinātne, vēsture, politika un tiesības, pedagogija un psiholoģija, tehniskās zinātnes, lauksaimniecība un vides zinātnes, medicīna, sporta zinātne. Pirmo reizi LR Ministru kabinets prioritāri atbalstāmos zinātnes virzienus apstiprināja 2001. gadā, tad 2006. gadā noteica prioritāros virzienus laika posmam 2006–2009, pēc tam — no 2010. līdz 2013. gadam. Izvērtējot nozaru sagaidāmo ietekmi un devumu tautsaimniecības attīstībai, kā arī nepieciešamību saglabāt nemateriālās kultūras mantojumu, jaunākajā laikā tie ir: enerģija un vide, inovatīvie materiāli un tehnoloģijas, nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība), sabiedrības veselība un vietējo resursu ilgtspējīga izmantošana — jauni produkti un tehnoloģijas. Latvija ir kļuvusi par pilntiesīgu Eiropas Savienības locekli, taču Otrā Pasaules latviešu zinātnieku kongresā izteiktās cerības par attieksmes maiņu pret zinātni nav attaisnojušās. Ja ES 27 dalībvalstīs izdevumi pētniecībai un attīstībai (% no IKP) ir 2,01%, tad Latvijā tie bija tikai 0,46% 2009. gadā.³

Apvienotais kongress solās būt konstatējošs un perspektīvs iezīmējošs. Kopš Pirmā kongresa un priekā izteikšanas, ka zinātniekiem ir iespēja tikt bez “dzelzs priekšvara”, kopš Otrā kongresa, kad Latvijas zinātne pārveidojās, lai izdzīvotu nelielā valstī, pierādot tai savas pastāvēšanas aktualitāti un cerīgi raugoties uz Eiropas un pasaules zinātnes centriem, ir pagājis ievērojams laiks un gūtas nopietnas mācības. Joprojām nav Augstskolu un Zinātnes likuma, joprojām statistika nav “mūsu pusē”.

Kongress solās būt svinīgs: ar Valsts

prezidenta, ministru, augstskolu rektoru un citu prominēncu uzrunām. Kongresa atklāšanā, tāpat kā pirmajos divos, runās eksprezidente akadēmiķe Vaira Viķe-Freiberga un akadēmiķis Jānis Stradiņš.

Būs grāmatu izstādes, grāmatu galdi un izstāde "Četras svarīgākās latviešu trimdas politiskās akcijas ārzemēs padomju okupācijas laikā". LZA goda loceklis Imants Lancmanis uzņems kongresa dalībniekus Rundāles pilī.

Kongresa darbs notiks sekcijās pēc individuāla plāna. Sekcijās, kuru tēmas iekļaujas Valsts pētījumu programmās, tiks apspriestas arī izpildes problēmas un rezultāti. 25. oktobra programmā pieteiktās sekcijas izceļas ar tēmu daudzveidību. Katrā no tām klausītāji varēs atrast būtisku informāciju, īpaši to problēmu atsegšanai, kuras prevalē valsts pētījumu programmas nosaukumā "nacionālā identitāte". I. Kultūra un nacionālā identitāte. Teātris kā identitātes kods; Latvijas vizuālās mākslas Eiropas kontekstā; Latvijas kultūrainava laikmetu griežos; Latgales saimnieciskais un kultūrvēsturiskais mantojums un potenciāls mūsdienu Eiropas virzībā: jaunākie pētījumi; Reliģiozitāte Latvijā: vēsture un mūsdienu situācija; Modernitātes veidošanās Latvijā [filozofiskajā un ideju vēstures skatījumā]; Nacionālā identitāte un rīcībspēja; Nacionālā identitāte un mobilitāte; Nacionālā identitāte un komunikācija; Novadnieciskās identitātes meklējumi Kurzemē; Orientālistika un latviskā identitāte. II. Valodniecība un literatūrzinātne. Teorija un metodoloģija latviešu valodniecībā; Latviešu valodas gramatika: problēmas un risinājumi; Latviešu valodas vēsture, dialektoloģija un onomastika; Latviešu leksikoloģija, leksikogrāfija un terminoloģija; Sociolingvistika; Latgales latviešu valoda un kultūra; Nacionālā identitāte un latviešu literatūra: būtiskākie teksti un to nozīmes; Latviešu literatūras vēsture: metodoloģiskas problēmas; K. Barona dienu konference "Tradīcija un robežas". III. Vēsture. Latviešu trimdas loma Latvijas

neatkarības idejas uzturēšanā ārzemēs padomju okupācijas laikā; Nacionālā identitāte un valstiskuma problēmas 19.–21. gs.; Rīgas identitāte vēstures gaitā; Mutvārdu vēsture: dzīvesstāsts un pašapziņa; Latvijas sociālā atmiņa un nacionālā identitāte; Latvijas tiesību pēctecības un identitātes meklējumi 20.–21. gs. IV. Politika un tiesības. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība; Cilvēkdrošība Latvijā: lokālie, nacionālie un starptautiskie izaicinājumi; Politiskās identitātes un rīcībspēja; V. Pedagoģija un psiholoģija. Izglītība izaugsmei: pagātne, tagadne un nākotne; Psiholoģijas zinātnes un sabiedrības saskarsmes punkti: izaicinājumi un perspektīvas; Kreativitāte un inovācijas (16. starptautiskā kreativitātes konference). VI. Tehniskās zinātnes. Ķīmija, fizika, materiālzinātne, ķīmijas tehnoloģija; Enerģētika un elektrotehnika; Mehānika un mašīnbūve; Būvniecība: zinātne, teorija un prakse; Datorzinātne un informācijas tehnoloģijas; Arhitektūra; Transports un satiksme; Biomedicīnas inženierzinātne. VII. Lauksaimniecība, vides zinātne. Lauksaimniecības un meža zinātnes: iespējas un izaicinājumi sabiedrības attīstībai; Vides kvalitātes pētījumi Latvijas ilgtspējīgai attīstībai. VIII. Medicīna un sporta zinātne. Medicīnas zinātne un Latvijas sabiedrības veselība 21. gs.; Inovācijas sporta zinātnē.

Otro darba dienu noslēgs vairāki diskusiju klubi, t.sk. "Latviskā identitāte un tās izpausmes" un "Tehniskās zinātnes".

26. oktobrī otrā plenārsēde veltīta vienam no visaktuālākajiem šīs dienas jautājumiem "Zinātnes politika un prioritāro pētījumu virzieni Latvijā". Apliecināt valsts un augstākās izglītības vadītāju attieksmi pret zinātņi aicināti valsts vadītāji, likumdevēju pārstāvji un augstskolu rektori.

Tiks atklāta izstāde "Valsts pētījumu programmu pirmie rezultāti". Sekos programmu vadītāju ziņojumi un publikāciju prezentācijas. Programmas: "Enerģētika" (Juris Ekmanis), "Daudzfunkcionālie materiāli un informātikas tehnoloģijas" (Andris Šternbergs),

“Jaunas tehnoloģijas un metodes veselības aizsardzībai” (Valdis Pīrāgs), “Vietējo resursu ilgtspējīga izmantošana” (Bruno Andersons), “Nacionālā identitāte” (Jānis Stradiņš, Ilga Jansone).

Kongresa noslēguma dienā — 27. oktobrī — vienlaikus risināsies diskusijas par aktuālajām tēmām. Sarunu par zinātnes politiku un prioritātēm tajā vadīs Andrejs Siliņš, par zinātnieku paaudžu maiņas problēmām un jaunatnes iesaisti zinātnē — Tatjana Koķe, par zinātni un nacionālo identitāti — Nils Muižnieks. Īpaša diskusija būs veltīta zinātnes popularizēšanai sabiedrībā un zinātnes žurnālistikai. Par globālo un nacionālo zinātnē runās Jura Zaķa vadītajā diskusijā.

Noslēguma plenārsēdē tradicionāla darba kārtība — sekciju un diskusiju vadītāju sniegtais rezumējums.

Kongresa Orgkomiteja aicina zinātniekus

aktīvai darbībai un sadarbībai, iesaistoties pētījumos gan ES, gan starpnozaru līmeņos.

Scientiae et patriae — zinātnei un tēvzemei — devīze, kas pārmantota no Latvijas neatkarības rītausmas, joprojām ir dzīva un darbīga. Cerams, to atkal pārliecinoši pierādīs Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku trešais un Letonikas ceturtais kongress.

Ilga Tālberga

Avoti

- ¹ *Zinātnes Vēstnesis*. Nr. 6; Nr. 7; Nr. 8. 1991. jūl.
- ² *Latvijas Zinātņu akadēmija. Gadagrāmata 2002*. Rīga: Zinātne, 2002. 121.–127. lpp.
- ³ *Zinātne Latvijā. Valsts pētījumu programmas*. Rīga: LR Izglītības un zinātnes ministrija, 2010. 94 lpp.